

Yayın Geliş Tarihi: 13.04.2025
Yayına Kabul Tarihi: 23.05.2025
Online Yayın Tarihi: 15.09.2025
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1675367>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 27, Sayı: 3, Yıl: 2025, Sayfa: 1230-1249
E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

YALĞAN “YALAN” SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİSİNE DAİR

*Fecri YAVI**

Öz'

Türkçe söz varlığı, farklı dönemlerde ve çeşitli Türk lehçeleriyle yazılmış en eski kaynaklardan günümüze kadar değişime açık bir şekilde gelişim göstermiştir. Türkçenin zengin bir sözcük türetme sistemine sahip olması, sözcüklerin oluşum aşamalarında pek çok ses ve şekil değişimine maruz kalmasına, kimi zaman türetilmiş olduğu kökten farklı görünüşe sahip yeni sözcükler türetilmesine yol açmıştır. Bu durum, en eski sözcüklerin kökenleriyle ilgili kesin ve açık çıkarımlarda bulunmayı güçleştirmektedir. Bu sözcüklerden biri de eski Uygur Türkçesinden itibaren tanıklanan yalğan “yalan” sözcüğüdür. Bugüne kadar sözcüğün kökeniyle ilgili çeşitli çıkarımlarda bulunulmuş olmasına rağmen bu çalışmaların çoğunda sözcük, ya farazi bir fül köküne dayandırılmış ya da farklı kavram alanlarına ait sözcüklerle ilişkilendirilmiştir. Bu durum, sözcüğün kökeniyle ilgili kesin bir etimolojik çözümlenin yapılamamasına neden olmuştur. Bu çalışmada yalğan “yalan” sözcüğü ile al “hile, kandırma” sözcüğü arasında anlam yakınlığına dayalı bir bağ kurulmuş ve sözcüğün etimolojisine dair önerilerde bulunulmuştur. Nitekim al “hile, kandırma” sözcüğü ve türevlerinin temelinde kandırmak anlamı yatmakta ve yalan sözcüğüne ait kavram alanını yansıtan söz varlığı bulunmaktadır. Yalğan “yalan” sözcüğünün oluşum aşamaları ve geçirdiği ses değişimleri tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinden örneklerle tanıklanarak al “hile, kandırma” sözcüğünden yapılmış diğer türevlerle ilişkilendirilmiştir. Çalışmada, sözcüğün kökenine dair yeni bir bakış açısı sunularak hazırlanacak etimolojik sözlüklere katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkçe, Etimoloji, “Yalan” Sözcüğü, Ses Değişimleri.*

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Yavi, F. (2025). Yalğan “yalan” sözcüğünün etimolojisine dair. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27 (3), 1230-1249.

* Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0323-3841>, e-posta: fecri.yavi@gmail.com.

¹ Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

ON THE ETYMOLOGY OF THE WORD YALĞAN “LIE”

Abstract

Turkic vocabulary has evolved in a way that has remained open to change, from the earliest sources written in various Turkic dialects across different historical periods to the present day. The fact that Turkic has a rich word derivation system has led to the words being exposed to many phonetic and morphological changes during their formation stages and sometimes to the generation of new words that have a different appearance from the root from which they were derived. This situation makes it difficult to draw definitive and clear inferences about the origins of the oldest words. One of these words is yalğan (meaning “lie”), which has been attested since Old Uyghur Turkic. Although various inferences have been made about the origin of the word to date, in most of these studies the word has either been based on a hypothetical verb root or associated with words belonging to different conceptual fields. This situation has led to the inability to make a definitive etymological analysis of the word’s origin. In this study, a connection based on the semantic similarity between the words yalğan (meaning “lie”) and al (meaning “deception, trickery”) has been established, and suggestions regarding the etymology of the word have been made. Indeed, the word al “trickery, deception” and its derivatives are based on the meaning of deceiving and reflect the lexical field associated with the word “yalan”. The stages of formation and phonetic changes of the word yalğan “lie” have been attested with examples from historical and contemporary Turkic dialects and it has been related to other derivatives made from the word al “trickery, deception”. In this study, a new perspective on the origin of the word has been presented with the aim of contributing to future etymological dictionaries.

Keywords: Turkic, Etymological, The Word “Yalan”, Phonetic Changes.

GİRİŞ

Etimoloji, dil biliminin her dönemde rağbet gören en eski dallarından biridir. Türkçesi için “köken bilimi” teriminin kullanıldığı etimoloji, bir dildeki sözcüklerin kaynağını gösteren, ne zaman ortaya çıktıklarını, nereden geldiklerini, hangi evrelerden geçtiklerini araştıran, sözcüklerin hem biçim hem anlam tarihini ele alan dil bilimi dalı (TS) olarak tanımlanmaktadır. Dil biliminin, sözcüklerin kökenlerine dair çıkarımlarda ispatlara, mantıklı çözümlere ve tanıklara dayanarak değerlendirme yapılması gereken bu dalı, uzun süre halk etimolojisi gibi kulaktan dolma bilgilere dayalı yaklaşımlarla gelişmiştir. Bu durum, sözcüklerin kökenlerine dair bilimsel çıkarımlardan uzak değerlendirmelere neden olmuştur.

Bir dilde kullanılan sözcüklerin kökenlerine dair çıkarımlarda bulunurken o dilin geçmişinin çok eskilere dayanması da etimolojik açıdan net çıkarımlarda bulunulmasını güçleştirmektedir. Nitekim bazı sözcükler, tarihî süreçte hem şekil hem de anlam açısından çok fazla değişerek türedikleri kökten ayrılmış ve başlangıçtaki hâllerinden oldukça farklı bir görünüme bürünmüştür. Bu durum, günlük dilde sık kullanılan sözcüklerde daha belirgin hâle gelir. Eski dillerin yazılı kaynaklarının ya çok az olması ya da hiç olmaması, sözcüğün ilk kullanımı hakkında

kesin bilgiye ulaşmayı zorlaştırabilir. Ayrıca konuşma dilinde kullanılan sözcükler, yazıya dökülmeden değişmiş olabilir. Bu durum, araştırmacılara bir sözcüğün ilk kez geçtiği kaynağa ulaşmanın tek başına yeterli olmadığını göstermektedir.

Etimolojik çözümlenmeleri zorlaştıran bir diğer etken, diller arasındaki etkileşimdir. Diller arasında ödünç sözcükler çok yaygın olduğundan hangi sözcüğün gerçekten hangi dile ait olduğunu belirlemek bazen imkânsız hâle gelebilir. Çünkü aynı kökenden gelen sözcükler, farklı dillerde birbirinden bağımsız olarak evrim geçirmiş olabilir, bunlar zaman içinde anlam kaymalarına uğrayabilir ve bazen ses değişimleri ya da halk etimolojisi nedeniyle sözcüğün ilk biçimi tanınmaz hâle gelebilir.

Türk dili, tarihi çok eskilere dayanan, sözcük türetme sistemi oldukça gelişmiş ve dünyanın pek çok yerine dağılmış bir dildir. Onun bu özellikleri sözcüklerin kökenleriyle ilgili çıkarımlarda bulunurken pek çok olasılığın göz önünde bulundurulmasına, dolayısıyla çok farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, Türkçenin etimolojik araştırmalarında kesin yargılara varmayı zorlaştırmakta, aynı zamanda dilin tarihî gelişimini anlayabilmek için disiplinler arası kapsamlı bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Diller arası etkileşimler, ses değişimleri ve anlam kaymaları gibi unsurlar, sözcüklerin kökenini belirlemede önemli faktörler olup araştırmacıların dikkatli ve titiz bir şekilde analiz yapmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, Türkçenin kökenlerini araştırırken sadece yazılı kaynaklara değil aynı zamanda sözlü ürünlere, farklı Türk lehçelerine ve komşu dillerle olan etkileşimlere de dikkat etmek gerekir. Sözcüklerin kökenine dair çıkarımların Türkçenin dil bilgisi kurallarına uygun olması elzemdir. Ayrıca, alfabe değişimleri ve tarihsel süreç içinde sözcüklerin geçirdiği anlam kaymaları, etimolojik çalışmaların titizlikle yürütülmesini gerektirir. Bütün bu unsurlar, Türkçenin zengin ve dinamik bir dil olduğunu gösterirken aynı zamanda dil bilimcilere sürekli keşiflerle dolu bir alan sunmakta ve Türkçenin etimolojik sözlüğünü hazırlamanın zorluğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Eski Uygur Türkçesinden itibaren Türkçenin hemen hemen her döneminde ve lehçesinde sıklıkla kullanılan *yalğan* “yalan” sözcüğünün etimolojisine bakılacaktır. Tanımlandığı ilk kaynaklardan günümüze kadar çok az şekil değişikliğiyle hâlâ bütün Türk lehçelerinde türevleriyle beraber kullanılan bu sözcük, Türkçe dil bilgisi kurallarına ve anlam bilimine göre etimolojik bir çözümlenmeye tabi tutulacaktır.

Çalışmada *yalğan* “yalan” sözcüğünün kökeniyle ilgili yapılmış çözümlenmelere yer verilecek, bunların neden yanlış veya sözcüğün kökenini açıklamada yetersiz oldukları açıklanacaktır. Daha sonra sözcüğün köken bakımından ilişkilendirildiği *al* “hile, kandırma” sözcüğünün geçmişten bugüne kadarki durumu ve türevleri ele alınacak ve bu iki sözcük arasındaki bağlantının nasıl gerçekleşebileceği üzerinde durulacaktır. Bu aşamada konuyu temellendirmek amacıyla kelime başı *y-* türemesi, *+GA* isimden fiil yapan ek, *-n/- (X)n* fiilden isim

yapan ek, hece başı *G-* düşmesi gibi Türkçe bil bilgisine dair birtakım yapı ve özellikler için tanıklarıyla beraber ele alınacak ve sözcüğün etimolojisiyle ilişkilendirilecektir.

İNCELEME

Bu bölümde, *yalğan* “yalan” sözcüğünün etimolojisi ele alınacak ve konuyla ilgili daha önce ortaya konmuş çözümler değerlendirilerek tartışmaya açılacaktır. Ardından, mevcut çözümlerden farklı olarak sözcüğün kökeninin *al* “hile, kandırma” sözcüğüne dayandığı yönünde özgün bir görüş ileri sürülecek ve bu görüş çeşitli kanıtlarla temellendirilecektir. Bu bağlamda, öncelikle *al* sözcüğünün kökenine ilişkin mevcut yaklaşımlar incelenecek; ardından bu sözcüğün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki biçimleri ve türevleri ortaya konacaktır. Son olarak, *yalğan* sözcüğünün *al* kökünden türediğine dair görüş, Türkçenin ses ve yapı özellikleri doğrultusunda örneklerle desteklenecek ve bu süreci gösteren ara biçimlerin tarihî ve çağdaş lehçelerdeki kullanımlarıyla açıklığa kavuşturulacaktır.

Yalğan “Yalan” Sözcüğüyle İlgili Yapılmış Etimolojik Çözümler

H. Vámbéry, *Etymologisches Wörterbuch der Turko- Tatarischen Sprachen* isimli kitabında *yalan* sözcüğünü *yalank* “yalın, çıplak”, *yolak* “ince, zayıf” ve *yalnguk* “geçici, ölümlü” sözcükleriyle aynı madde başında almış ve bunlarla ilişkilendirmiştir. Aynı zamanda madde başının sonunda *yalkamak* “hata yapmak, yoldan sapmak” fiilini de vererek bu sözcüklerin fiille bağlantısını göstermiştir. *Yalan* sözcüğünün kökeniyle ilgili kesin bir açıklamada bulunmamıştır (Vámbéry, 1878).

M. Räsänen, *yalga-* “eklemek, ilave etmek; bağlamak” fiilinde *yalan* sözcüğünü de verir. *Yalan* sözcüğünü *yal-gan* şeklinde tahlil eden Räsänen, *yalga-* ile *yalan* arasındaki bağlantıyı, Fincedeki *sitoa* “bağlamak, eklemek” ile *side-le* “yalan söylemek” arasındaki ilgiye benzer olması ihtimaline dayandırmaktadır (Räsänen, 1969).

G. Clauson, *yalan* sözcüğünün etimolojisine *yalğan* maddesinin başına “?” işareti koyarak başlamış ve sözcüğün anlamını vermediği farazi bir **yal-* fiiline dayanabileceğini söylemiştir. Aynı zamanda Clauson, *yalğan* maddesinde *yala* “iftira” ve *yala-* “iftira atmak” sözcüklerini de verir ancak bunlar arasında kesin bir semantik ilginin bulunmadığını da sözlerine ekler (Clauson, 1972).

Sevortyan, *Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov'un* dördüncü cildinde *yalgan* sözcüğünü ele almıştır. Bu çalışmada sözcük, izah edilemeyen **yal-* fiil tabanından *-gan* ekiyle genişlemiş türevler arasında gösterilmektedir. Sevortyan, *yalgan* ile **yal-* arasında kesin bir semantik ilginin olmadığını **yal-* fiilini ilişkilendirilebileceği *yala* “iftira”, *yala-* “iftira atmak” ve *yalga-* “yalanları gerçekmiş gibi göstermek, yalan söylemek” sözcüklerini sıralar (Sevortyan, 1989).

Şinasi Tekin, *ya-* “yanlış bir şey yapmak” kökünden *ya-l-* ve *ya-n-* fiillerinin oluştuğunu böylelikle *yalan* ve *yanlış* sözcüklerinin türediğini ifade eder. *Yalan* sözcüğünün kökeni için ise iki ayrı ihtimalin olduğunu belirtir: *yal-ğan* veya *yal-ıg+a-n* (Tekin, 2001).

Tuncer Gülensoy *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı çalışmasında, *yalan* sözcüğünün farazi **ya-* “yanlış bir şey yapmak” fiil köküne fiilden fiil yapan *-l-* ve fiilden isim yapan *-gan* ekleri getirilerek türetilmiş *yalgan* sözünden değiştiğini söyler. İkinci bir seçenek olarak Şinasi Tekin’e göndermede bulunmak suretiyle **yal-ıg+a-n* şeklinde bir etimolojik çözümleme yapar (Gülensoy, 2007).

R. G. Exmetyanov, Tatar Türkçesinin etimolojik sözlüğünde *yalgan* sözcüğüne de yer vermiştir. Tatar Türkçesinin ağızlarında kullanılan *yañgal*, *cangal* “yalan” sözcüklerinin *yalgan* sözcüğünün ilk varyantları olabileceğini dolayısıyla sözcüğün *yañ-* “yanlış yapmak, yanılmak” fiil köküne dayandığını ifade etmektedir (Exmetyanov, 2015).

Yalan sözcüğünün etimolojisiyle ilgili yapılmış son çalışma ise Serkan Şen’e aittir. Şen, *Eski Türkçe “Yala”, Çağdaş Türkçe “Yalan” Sözcükleri Üzerine* ismini verdiği makalesinde Türkçedeki *yala* “iftira” ve *yalgan* ~ *yalan* sözcüklerinin dili ve damağı ıslatmak suretiyle konuşmayı akıcılaştırıp söze çekicilik kazandırmak için başvurulan “yalamak” eylemiyle bağlantılı olduğunu, her iki sözcüğün de saymaca **ya-* “ateş saçmak” kökünden türeyerek “yalamak” anlamını kazanan *yal-* fiiline dayandığını ifade etmektedir (Şen, 2024).

Yalğan “Yalan” Sözcüğüyle İlgili Yapılmış Etimolojik Çözümlerinin Değerlendirilmesi

Yalğan “yalan” sözcüğünün etimolojisiyle ilgili yapılmış çalışma veya yorumların neredeyse hepsinin ortak noktası, bu sözcüğün dayandığı kökle ilgili kesin bir yargıda bulunmamış olmalarıdır. Çıkarımlardan büyük bir kısmında sözcük, farazi bir **yal-* köküne dayandırılrsa da bu fiil kökünün semantik açıdan *yalğan* “yalan” sözcüğüyle bağlantısını net bir şekilde ortaya koyabilecek bir anlam verilememiştir.

H. Vámbéry, *yalğan* “yalan” sözcüğünü köken açısından *yalank* “yalın, çıplak”, *yolak* “ince, zayıf” ve *yalınguk* “geçici, ölümlü” sözcükleriyle ilişkilendirmiş olmasına karşın bu sözcükler arasında anlam ve işlev açısından çok belirgin bir ortaklık bulunmamaktadır. Ayrıca Vámbéry, bu sözcüklerin kökenleriyle ilgili bir bilgi de vermemektedir. Bu durum, *yalğan* “yalan” sözcüğünün etimolojik açıdan açıklanamamış olmasına neden olmaktadır.

M. Räsänen’in, Fincedeki *sitoa* “bağlamak, eklemek” ile *side-le* “yalan söylemek” arasındaki ilgiye benzeterek *yalga-* “eklemek, ilave etmek; bağlamak” fiilinde *yalğan* “yalan” sözcüğünü de vermesi kabul edilebilir bir açıklama değildir.

Türkçe bir sözcüğün kökeniyle ilgili değerlendirmelerde bulunabilmek için daha çok Türkçenin iç dinamiğine bakmak gerekir. Tarihî lehçelerde *yalga-* fiilinin “bağlamak, eklemek” anlamında kullanılmaması, bu fiilin daha çok çağdaş lehçelere ait olması sözcüğün tarihsel gelişimini açıklamak konusunda bize pek yardımcı olamamaktadır. Ayrıca *bağlamak, eklemek* fiilleri ile *yalan* sözcüğü arasında semantik yönden açık bir bağlantı da bulunmamaktadır.

G. Clauson, yalanın etimolojisiyle ilgili değerlendirmelerde bulunurken sözcüğü farazi bir **yal-* köküne dayandırmıştır. Bu da, fiil kökünün anlamını verememesine, dolayısıyla yalan sözcüğünün etimolojisiyle ilgili tahminlere dayalı bir değerlendirmede bulunmasına neden olmuştur. Clauson, ayrıca *yalan* sözcüğünün *yala* “iftira” ve *yala-* “iftira atmak” sözcükleriyle kesin olmasa da bir bağlantısının olabileceğini de ifade etmiştir.

G. Clauson’un yapmış olduğu bu değerlendirmenin bir benzerini Sevortyan’ın çalışmasında görmekteyiz. O da sözcüğü farazi bir **yal-* köküne dayandırır ve *yalan* ile *yala-*, *yala* sözcükleri arasında bir bağlantı olabileceğine değinir.

Şinasi Tekin, *yalan* sözcüğünün *ya-* “yanlış bir şey yapmak” fiil köküne fiilden fiil yapan *-l-* ve fiilden isim yapan *-gan* ekleri getirilerek türetilmiş *yalgan* sözcüğünden değiştiğini söyler. Bu değerlendirme teknik açıdan mümkün görünse de eksiktir. Muharrem Ergin *-l-* ekinin asıl pasiflik ve meçhul ifade eden ek olduğunu fakat ünlüyle veya *-l* ünsüzüyle biten fiillere getirilmediği için bu türden fiillere aynı işlevde kullanılan *-n-* ekinin getirildiğini ifade etmektedir (Ergin, 2000). Ayrıca *ya-* “yanlış bir şey yapmak” kökünden edilgenlik ekiyle oluşturulmuş *yal-* şekline Türkçenin hiçbir lehçesinde rastlanmamaktadır. Çünkü fiilden fiil yapım eki olan *-l-* daha çok ünsüzle biten fiillerde edilgenlik işlevinde kullanıldığından *yal-* şeklinde bir fiil gövdesinin oluşması pek mümkün görünmemektedir. Bunun yerine Ergin’in de ifadesini doğrular nitelikte daha çok *yanıl-* fiili kullanılmaktadır. Ekin *ya-* köküne gelip edilgenlik ifade etmesi için *-n-* ekinin sonra gelmesi gerekmektedir. Ayrıca tarihî lehçelerde karşımıza çıkan *yalga-* “yalan söylemek, kandırmak” fiili *yalan* sözcüğünün *-gan* sıfat fiil ekiyle türetilmediğine dair ipuçları vermektedir. Tarihî lehçelerde *yalan* sözcüğüyle ilişkili *yalıg* şeklinde bir sözcüğe rastlanmaması Tekin’in *yal-ıg-a+n* şeklindeki çözümlenmesinin ise zayıf bir ihtimal olduğunu göstermektedir.

Tuncer Gülensoy’un yaptığı çözümlenmede yine karşımıza farazi bir fiil kökü çıkıyor. Bu sefer bu kök, **ya-* “yanlış bir şey yapmak” şeklindedir. Şinasi Tekin’in *ya-* fiil kökünden *ya-l-* fiilinin türetilmesi ve *-gan* ekiyle *yalgan* sözcüğünün oluşmasıyla ilgili çözümlenmesine yaptığımız değerlendirme Gülensoy’un çözümlenmesi için de geçerlidir. Ayrıca bu değerlendirmede fiil kökünün anlamının net olmaması da çözümlenmeyi eksik kılmaktadır.

R. G. Exmetyanov’un Tatar Türkçesinin ağızlarında kullanılan *yañgal, cangal* “yalan” sözcüklerinin *yalgan* sözcüğünün ilk varyantları olabileceğini

dolayısıyla sözcüğün *yañ-* “yanlış yapmak, yanılmak” fiilinden türemiş olabileceğini söylemesi, *yalan* sözcüğünün Türkçenin sadece bir lehçesinde görülen örneklerle açıklanması anlamına gelmektedir. Ayrıca Tarihî lehçelerde buna dair bir veri olmaması, bu tahlilin art zamanlı değerlendirmelere cevap verememesine neden olmaktadır. Şunu da unutmamak gerekir ki Exmetyanov’un değerlendirmesinin tersine *yañgal* sözcüğünün *yalgan* sözcüğündeki hece göçüşmesi sonucu oluşma ihtimali de bulunmaktadır.

Serkan Şen’in *yala* “iftira” ve *yalgan* ~ *yalan* sözcüklerinin dili ve damağı ıslatmak suretiyle konuşmayı akıcılaştırıp söze çekicilik kazandırmak için başvurulan “yalamak” eylemiyle bağlantılı olduğunu, her iki sözcüğün de saymaca **ya-* “ateş saçmak” kökünden türeyerek oluştuğunu söylemesi, *yalan* sözcüğünün etimolojisiyle ilgili doğru ve açık bir değerlendirme değildir. Zira *yalan*, *yalamak* ve **ya-* “ateş saçmak” arasında anlam açısından hiçbir bağlantı bulunmamaktadır. Sözcüğün bu şekilde keskin ve dolaylı bir anlam değişimine uğraması için çok uzun bir zaman dilimi gerekmektedir. Oysa Uygur Türkçesinde tanıklanan *yalğan* “yalan” sözcüğü, bu dönemde böyle bir anlam değişimine uğramış olamaz.

Yalğan “yalan” sözcüğünün tanıklandığı ilk metinlerin çok eskiye gitmesi, sözcüğün kökeniyle ilgili keskin ve dolaylı anlam değişimlerinin olması ihtimalini bir kenara bırakmamıza neden olmaktadır. Bu sözcük ile türemiş olduğu kök arasında daha belirgin bir anlam bağının olması icap eder.

Tarihî ve Çağdaş Türk Lehçelerinde *Al* “Hile, Kandırma” Sözcüğü

Bu çalışmada *yalğan* “yalan” sözcüğü ile Türkçenin tarihî lehçelerinden itibaren birçok türeviyle kullanılan *al* “hile, kandırma” sözcüğü arasında bir anlam bağı kurulacak ve sözcüğün kökeniyle ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır. Bunun için öncelikle *al* “hile, kandırma” sözcüğünün geçmişteki ve günümüzdeki durumuna ve türevlerine bakmak gerekir.

Sevortyan, *al* sözcüğünün Türkçenin farklı lehçelerinde *kurnazlık*, *düzenbazlık*; *yalan*, *aldatma*; *strateji*, *oyun*; *yöntem*, *usul* gibi anlamlara geldiğini ifade etmiştir. Vambéry’nin sözcüğü “gerekçe göstermeden kabul etmek” anlamındaki *al-* fiiline dayandığını, Ramstedt’in ise sözcüğü Korecedeki *alcin* (*alcin hda*) “aldatmak”, “yaltaklanmak” ile karşılaştırdığını söyleyen Sevortyan, Moğolcadaki *aldae* “hata; yanlış” sözcüğünün kökü olan “al” isminin Moğolcada izole bir fiil kökü oluşturmuş olmasından kaynaklı Türkçe olabileceğini söylemektedir. Sevortyan aynı zamanda Gaffarov’un Farsçadaki *al* “kurnazlık, askeri strateji, kandırma” sözcüğünün Türkçeden alıntı olduğuna dair görüşüne dikkati çeker (Sevortyan, 1974).

Doerfer, *al* “hile, kandırma” sözcüğünün Türkçeden Macarcaya *ál* “yanlış” şeklinde geçtiğini, aynı zamanda Ramstedt’in bu sözcüğün Moğolcaya *alaşira* “aldatmak” şeklinde geçmesini mantıklı bularak bu çözümlemenin *ala+şi-ra* yönünde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Doerfer, ayrıca sözcüğün

Korecedeki *alcin* (*alcin hda*) ile olan bağlantısının belirsiz olduğunu söylemektedir (Doerfer, 1965).

Clauson, bu sözcüğün başlangıçta nötr bir anlam barındırdığını, hem olumlu hem de olumsuz kavramları belirtmek için kullanıldığını, zamanla sadece olumsuz anlamlar kazanarak *al* “hile, aldatma, kandırma” şeklinde kullanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca sözcüğün en eski kullanımlarının *al çeviş* veya *al altag* yapılarında karşımıza çıktığına dikkati çeken Clauson, bu sözcüğün Farsçaya geçtiğini de sözlerine ekler (Clauson, 1972).

Marrti Räsänen, etimolojik sözlüğünde *al* sözcüğüne de yer vermiş, kökenine dair herhangi bir açıklamada bulunmasa da sözcüğün türevleri arasında şu sözcükleri sıralamıştır: *alda-* “aldatmak”, *altar/aldar* “aldatıcı”, *algas/algıs* “hata” (Räsänen, 1969).

Tarihî Türk lehçelerinde *al* “hile, kandırma” sözcüğü ve türevleri

Al “hile, kandırma” sözcüğü, Eski Türkçeden itibaren tanıklanan ve çokça türevi bulunan bir sözcüktür. Sözcüğün tarihî Türk lehçelerindeki kullanımı ve türevleri şu şekildedir:

Uygur Türkçesinde: *Al* “al, hile, aldatma”; *alta-* “kandırmak, aldatmak, hile yapmak kurnaz olmak”; *altag* “hile, al, aldatma” (ETS; EUTS).

Karahanlı Türkçesinde: *Al* “1. Hile, aldatmaca. 2. Çekiştirme.”; *alçı* “hilekâr, aldatıcı”; *alda-* “aldatmak, kandırmak, hile yapmak, tuzak kurmak”; *aldağlı* “aldatmanın karşılığını aldatarak veren”; *aldamaklık* “aldatma”; *aldaş-* “oyun oynamak, karşıdakini aldatmaya çalışmak” (KTS).

Tarihî Kıpçak Türkçesinde: *Al* “hile, dalavere, kurnazlık”; *alda-* “aldatmak, kandırmak”; *aldan-* “aldanmak, kandırılmak”; *aldanıl-* “aldanılmak, kandırılmak”; *yalda-* “aldatmak” (Kıp.T. Sözü).

Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerinde: *Al* “hile; serap”; *alda-* “aldatmak, kandırmak”; *aldağan* “çok aldatan”; *aldağuş* “aldatıcı”; *aldağuculuk* “aldatıcılık”; *aldanğan* “çok aldanan”; *aldanğuş* “oyalayan, aldatıcı şey”; *aldaş-* “birbirini aldatmak”; *aldayıcı* “aldatıcı”; *aldayış* “aldatış” (Tar. Sözü. I); *aldağan* “aldatıcı”; *aldağuculuk* “aldatıcılık”; *aldaşmak itmek* “birbirini aldatmak”; *aldavu* “hile”; *aldayı dutmak* “sürekli olarak aldatmak”; *aldayış* “aldatış” (EATS); *aldatmak* “1. Kandırmak, iğfal etmek. 2. Oyun etmek, dolandırmak. 3. Yalan söylemek. 4. Sözü tutmamak.”; *aldatan* “1. İğfal eden. 2. Yalan söyleyen.”; *aldatıcı* “1. İğfal eden. 2. Yalan söyleyen. 3. Dış görünüşü güven verip insanın itimadını celbetmek.”; *aldanç* “çabuk aldanan”; *aldanğış* “hile, oyun” (KT).

Çağatay Türkçesinde: *Al* “hile”; *aldağcı* “hilekâr; *aldağuc* “aldatıcı, hilekâr”; *aldamçı* “aldatıcı” (ÇTS).

Çağdaş Türk lehçelerinde al “hile, kandırma” sözcüğü ve türevleri**Oğuz grubu Türk lehçelerinde al “hile, kandırma”**

Türkiye Türkçesinde: *Al* “aldatma, düzen, tuzak, hile”; *aldan-* “1. Görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varmak. 2. Bir hileye, bir yalana kanmak. 3. Hayal kırıklığına uğramak. 4. Avunmak. 5. Havanın birden ısınmasıyla zamansız açan çiçek soğuk sebebiyle donmak.”; *aldanç* “çabuk ve kolay aldatılan (kimse)”; *aldangıç* “üzeri ot veya kumla örtülmüş çukur; tuzak”; *aldanış* “aldanmak durumu”; *aldanmaz* “aldatılmayan, aldanmayan (kimse), kurt”; *aldanmazlık* “aldanmaz olma durumu”; *aldatmaca* “aldatmaya dayanan davranış, aldatici oyun; dubara”; *aldatmak* “1. Beklenmedik bir davranışla yanıltmak. 2. Karşısındakinin dikkatsizliğinden, ilgisizliğinden yararlanarak onun üzerinden kazanç sağlamak. 3. Birine verilen sözü tutmamak. 4. Yalan söylemek. 5. Bir şeyin görünürdeki durumu, o şeyin niteliği bakımından yanlış bir kanı vermek. 6. Ayartmak; kötü yola sürüklemek. 7. Karı ve kocadan biri eşine sadakatsizlik etmek, ihanet etmek. 8. Oyalamak, avutmak.”; *aldatılmak* “aldatma işine konu olmak”; *aldatış* “aldatma işi” (TS).

Azerbaycan Türkçesinde: *Al* “yalan; hile, dolap, dalavere”; *alda-* “yanıltmak, aldatmak”; *aldadıcı* “1. Aldatici aldatma işini yapan, iğfal eden, yoldan çıkararak, baştan çıkararak. 2. Kolayca aldatılabilen, dış görünüşüyle insanın itimadını kazanan.”; *aldadıcılık* “1. Aldadıcılık. Aldatma, iğfal etme; hile, oyun, yalan dolan. 2. Yalan, yalancılık. 3. Yanılma. 4. Çekicilik, fethanlık, gönül okşayıcılık.”; *aldadıl-* “aldatılmak”; *aldağ* “hile, düzen, desise, entrika”; *aldağan* “yanıltıcı; aldatici”; *aldan-* “1. Hileye kapılmak, aldanmak, oyuna gelmek. 2. Yanılmak, yanlış düşünceye kapılmak.”; *aldanıl-* “aldanmak”; *aldanış* “aldanış”; *aldat-* “1. Aldatmak, kandırmak. 2. Etrafında dolaştırmak, etrafında gezdirmek. 3. Şişirmek; kazık atmak, kafese koymak. 4. (mecaz) Büyülemek; cezbetmek; hayran etmek.” (ATS).

Türkmen Türkçesinde: *Alda-* “aldatmak”; *aldan-* “aldanmak”; *aldat-* “aldatmak”; *aldav* “aldatma, hile”; *aldavçı* “aldatici, hileci” (Trk.TS.).

Gagavuz Türkçesinde: *Aaldadan* “aldatan”; *aldadıcı* “aldatici”; *aldan-* “aldanma, kapılma”; *aldancak* “1. Saf, aldatılmaya elverişli kişi. 2. Sahte.”; *aldanç* “1. Çabuk, kolay aldanan insan. 2. Sahte (hakikî olmayan)”; *aldanış* “1. Kendi kendini aldatma. 2. Kapılma.”; *aldanılmaa* “aldatılmak”; *aldanmaa* “aldanmak”; *aldatmaa* “1. Aldatmak, şaşırtmak. 2. Kandırmak, baştan çıkarmak.”; *aldat-* “aldatma” (GTS).

Karlık grubu Türk lehçelerinde al “hile, kandırma”

Özbek Türkçesinde: *Aldab-suldab* “yalan dolan sözler veya vaatler ile aldatıp, kandırarak”; *aldam* “aldatma, dolandırıcılık”; *aldamoq* “aldatmak, dolandırmak”; *aldam-qaldam* “aldatma, kandırma, hile”; *aldanmoq* “aldatılmak, kandırılmak”; *aldamchi* “aldatici, yalancı, sahtekâr”; *aldamchilik* “aldatma, dolandırıcılık, sahtekârlık”; *aldashmoq* “birbirini aldatmak, kandırmak” (ÖTS).

Yeni Uygur Türkçesinde: *Al* “hile”; *aldakçi* “aldatıcı”; *aldakçilik* “aldatıcılık”; *aldamçi* “aldatıcı”; *aldamçilik* “aldatıcılık”; *aldanmaq* “aldanmak”; *aldimaq* “aldatmak, kandırmak”; *aldinarlik* “aldatılacak derecede” (YUTS).

Kıpçak grubu Türk lehçelerinde *al* “hile, kandırma”

Kazak Türkçesinde: *Alda-* “1. Kandırmak, aldatmak. 2. Gönlünü almak.”; *aldan-* “aldanmak, kanmak”; *aldanğış* “çabuk inanan”; *aldap-arba-* “dolandırmak, kandırmak”; *aldavsırat-* “kandırmak, aldatmak”; *aldavşı* “aldatmak, kandırmak” (KTTTS: 36); *aldanis* “kendi kendini kandırmak, avunmak”; *aldap-suvla-* “öyle veya böyle bir şekilde dediğini yaptırmak”; *aldamşı* “aldatıcı, dolandırıcı”; *aldaw* “aldatma, kandırma”; *aldawsız* “yalanı olmayan”; *aljas-* “1. Yanılmak, şaşırarak, hataya düşmek. 2. Şuurunu kaybetmek, bunamak. 3. Tartışmak, kavga etmek.”; *alji-* “1. Yaşlanınca şuurunu kaybetmek, bunamak. 2. Hata yapmak, yanılmak.” (QÄTS I).

Tatar Türkçesinde: *Alda-* “1. Hile yapmak. 2. Yalan söylemek, kandırmak. 3. Göz boyamak.”; *aldakçi* “1. Yalancı. 2. Aldatan.”; *aldala-* “aldatmak”; *aldalak* “yalancı”; *aldaş-* “hile yapmak, yalan söylemek”; *aldav* “aldatma, hile”; *aldaviç* 1. Aldatıcı. 2. Balık veya kuş avlamak için yapılan tuzak.” (K-TTS).

Karakalpak Türkçesinde: *Alda-* “aldatmak, kandırmak, yalan söylemek”; *alda-arba-* “aldatmak, kandırmak; gönlünü almak, teselli etmek, avutmak”; *aldamaqşı* “aldatacak olan, aldatmaya istekli ve meyilli”; *aldamşı* “aldatıcı, sahtekâr”; *aldan-* “aldanmak, kandırılmak, aldatılmak”; *aldanış* “eğlence, oyalanma, iyi vakit geçirme vesilesi”; *aldanşıq* “teselli olunan şey, oyalanacak şey, eğlenme ve oyalanma vesilesi; oyuncak”; *aldap* “aldatıp; gönlünü alıp, teselli edip”; *aldap-suwla-* “gönlünü etmek, gönlünü almak, teselli etmek; kandırmak, aldatmak”; *aldaqşı* “aldatan, kandıran, aldatıcı”; *aldar* “aldatır, kandırır”; *aldarqat-* “aldatmak, kandırmak; teselli etmek, gönlünü almak”; *aldastır-* “aldatmak, kandırmak; teselli etmek, gönlünü almak”; *aldaw til* “yalan, yalan söz, yalan söyleyen dil”; *aldawşılıq* “yalancılık, aldatıcılık, hilekârlık”; *aljas-* “yanılmak, şaşkınlıktan hataya düşmek”; *aljasıq* “hata, yanılma, kusur”; *alji-* “hataya düşmek, yanılmak; şaşırarak; aklını yitirmek; sözünde durmamak”; *aljığan* “hatalı, yanılmış olan; sözünde durmayan” (KKTS).

Nogay Türkçesinde: *Aldanuw (aldan-)* “1. Aldanmak, hayal kırıklığına uğramak. 2. Eğlenmek, gönül eğlendirmek. 3. Meraklı olmak.”; *aldap* “hile ile, yalan ile, aldatma”; *aldap-suldap* “kaçamak, hile”; *aldatuw* “aldatmak”; *aldaw* “1. Aldatmak, iğfal etmek. 2. Yalan söylemek.”; *aldawış* “1. Aldatıcı. 2. Aldatan, yalancı.”; *aldawlı* “hileli”; *aldawlıq* “aldatma, hile, yalan”; *aldawşı* “aldatan, yalancı”; *aldawşılıq* “aldatma, yalan” (NTS).

Kumuk Türkçesinde: *Aldam* “aldatma, iğfal (etme); düzen, dolap, hile”; *aldamaq* “1. Aldatmak, yanıltmak. 2. Baştan çıkarmak, ayartmak.”; *aldanmaq* “1. Aldanmak. 2. Baştan çıkmak, birinin cazibesine kapılmak.”; *aldatawuç* “yalancı, madrabaz, hilekâr”; *aldatuw* “aldatma”; *aldatuwçu* “yalancı, madrabaz, hilekâr,

dolandırıcı; dalavereci”; *aldatıwçuluq* “aldatma, iğfal (etme); düzen, dolap, hile, aldatıcılık”; *aldatmaq* “aldatmak” (Kum. TS).

Karaçay-Balkar Türkçesinde: *Alda-* “kandırmak, aldatmak”; *aldam* “aldatma, kandırma”; *aldan-* “aldanmak, kanmak”; *aldat-* “kanmak, aldanmak”; *aldav* “hile, yalan dolan”; *aldavlu* “1. Sahte, aldatıcı. 2. Çekici, cazip, baştan çıkarıcı. 3. Sevimli, tatlı.”; *aldavluksuz* “doğru, samimi, yalansız”; *aldavsuz* “doğru, hakiki, samimi, içten”; *aldavuk* “hilekâr, kandırıcı”; *aldavukçu* “hilekâr, sahtekâr, yalancı”; *aldaş-* “birbirini kandırmak”; *aldır-çıldır* “dalkavuk, yağcı”; *aldırğış* “yapmacık, yılışık”; *aldır-güldür* “dalkavuk, yağcı”; *aldırlan-* “yılışmak, yüze gülmek”; *aldırlı* “1. Yapmacık, suni, samimi olmayan. 2. Hoş, tatlı.”; *aldırlık* “yılışıklık, dalkavukluk, yapmacıklık”; *altağ* “sözüne güvenilmez, döneke, hain” (Kar. Mal. TS).

Başkurt Türkçesinde: *Alda-/aldağlaş-/aldala-* “1. Aldatmak, kandırmak. 2. Hile yapmak.”; *aldağsı* “kandıran, hile yapan, hilekâr, düzenbaz”; *aldan-* “aldanmak, kandırılmak”; *aldap-holda-* “aldatıp kandırmak”; *aldaş-* “iftira atmak; yalan söz söylemek”; *aldaştır-* “gönülden vurmak; cesaretlendirmek”; *aldav-yolda-* “türlü şekillerde aldatmak”; *aldık* “yalan söz, iftira” (BTS).

Kırım Tatar Türkçesinde: *Aldamak* “1. Aldatmak, iğfal etmek, hileyle kandırmak, madrabazlıkla aldatmak, dolandırmak; aldatmak. 2. Ayartmak, iğfal etmek; kandırmak; aldatmak.”; *aldanmak* “1. Aldanmak, yanılmak. 2. Ayartılmak, baştan çıkarılmak. 3. Avunmak, oyalanmak.”; *aldatıcı* “1. Yalancı, hilekâr, madrabaz; dolandırıcı; yalancı. 2. Ayartan, baştan çıkarıcı.”; *aldatıp-yaldatmak* “ustalıkla, maharetle, kurnazca aldatmak”; *aldatmak* “1. Aldatmak, iğfal etmek; hileyle kandırmak, madrabazlıkla aldatmak, dolandırmak. 2. Ayartmak, iğfal etmek, kandırmak; dolandırmak.”; *aldav* “aldatma, iğfal (etme); hile, oyun, yalan dolan”; *aldavcı* “aldatıcı” (Kır. Tat. TS).

Kırgız Türkçesinde: *Alda-/aldan-* “aldatmak, kandırmak, yalan söylemek”; *aldagış/aldamçı* “yalancı, dolandırıcı”; *aldap-soola-* “1. Kandırmak. 2. İkna etmek.”; *aldaş-* “aldatma, yalan söyleme”; *aldat-* “aldatmak”; *aldatuucu* “aldatıcı, kandırıcı” (Kırg. TS).

Sibirya grubu Türk lehçelerinde *al* “hile, kandırma”

Hakas Türkçesinde: *Al* “hile, kandırma”; *alda-* “1. Aldatmak, kandırmak. 2. Kandırmak, avutmak, teselli etmek.”; *aldağ* “teselli, kandırma, avutma”; *aldağla-* “kandırmak, teselli etmek”; *aldağlığ* “çabuk kanan, ikna olan”; *aldandır-* “1. Kandırmak. 2. Yalvartmak.”; *aldanıs* “1. Avunma, kanma. 2. Yalvarma, yakarma, yalvarış.”; *aldanısığ* “yakarıcı” (HTS).

Tuva Türkçesinde: *Aldaar* “yanılmak”; *aldag* “aldanış, yanılma”; *aldagdaar* “aldanmak, yanılmak”; *aldagdaaşkın* “aldanma, yanılma”; *aldagdal* “yanılma, aldanma”; *aldagdaldıg* “hatalı”; *aldajı* “insanları kandıran, yoldan azdıran bir kuş” (Tu. TS).

Yalğan “Yalan” Sözcüğünün Etimolojik Çözümlemesi

Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerinde *al* “hile, kandırma” sözcüğüne ve türevlerine bakıldığında sözcüğün daha çok *+dA* isimden fiil yapım ekiyle genişlediği görülmektedir. Bu ekle yapılmış türevlerin temelinde sözle veya davranışla kandırma anlamı yatmakta ve türevlerin birçoğunda da yalan sözcüğüne dayalı kavram alanını yansıtan söz varlığı (yalancı, yalan söylemek, yalancılık vs.) bulunmaktadır. Dolayısıyla *alda-* ve türevlerinde doğru hareket etmemek veya doğru söz söylememek olduğundan bu fiilin kökü *yalan* sözcüğüyle doğrudan alakalıdır.

Bu çalışmada *al* “hile, kandırma” sözcüğünün *+dA* yapım ekiyle türettiği örneklerin haricinde *yalğan* “yalan” sözcüğü üzerinde durulacaktır. Tarafımızca, *yalğan* sözcüğünün *al* “hile, kandırma” isim kökünden türemiş olabileceği yönünde bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu bağlamda, Türkçede seyrek olarak kullanılan *+GA* isimden fiil yapım ekinin bu köke getirilmiş olabileceği ve bu yolla *alğa-* “sözle kandırma, yalan söylemek” fiilinin türetilmiş olabileceği öne sürülebilir. Bu yapım ekinin Türkçede türettiği diğer sözcükler ise şunlardır: Eski Türkçede *irinçe-* (irinç: sefil): acılamak, merhamet etmek; *yarlıgka-* (yarlıg: emir, karar): buyurmak, vaaz vermek; *kinçe-ş-* (kinç: geniş): danışmak (Gabain, 1988); *yıtışka-* (yıt: koku): koklamak (Eraslan, 2012); Harezmi Türkçesinde *çulğa-*: örtmek (KHKD); Kıpçak Türkçesinde *yırğa-* (yır: şarkı): şarkı söylemek (KHKD); *ınçka-* (inç: inilti) “inlemek”; *iyiske-* “koklamak” (Güner, 2013); Çağatay Türkçesinde *sayğa-* (say: sayı): para harcamak (Eckmann, 2009); Sibiryaya Tatar Türkçesinde *iske-* (is: zihin, akıl): anmak, aklına düşmek (Alkaya, 2021); Karakalpak Türkçesinde *jabırqa-* (jabır: cebir, zorlayış) “bezemek, cesareti kırılmak”; *jayğa(s)-* “yerleşmek” (Uygur, 2018); Türkiye Türkçesi ağızlarında *çerhe-* (<çerge-) “ölmek”; *dizgel-* “çömelmek”; *kırgan-* “kirlenmek”; *özge-* “değişmek” (Güzel, 2015).

+GA eki Türkçenin tarihî veya çağdaş lehçeleri üzerine yazılmış gramer kitaplarında isimden fiil yapan ekler başlığında ele alınmıştır. Fuat Ganiyev, Tatar Türkçesinde fiil yapımını incelerken bu eki günümüzde sözcük oluşturmayan ekler kısmında incelemiş ve bu ekin *çıkışını -a* ekine dayandırıp *-g-* sesinin sonradan türediğini iddia eden W. Bang’e karşılık A. N. Kononov ve E. V. Sevortyan gibi araştırmacıların eki *-gı* ekinin bir varyantı olarak gördüğünü ifade etmektedir. Ganiyev, Tatar Türkçesinde bu ekin bazı çatı ekleriyle beraber kullanıldığını verdiği şu örneklerle göstermektedir: *kuzgat-* “hareketlendirmek”, *mēñgeş-* “ata iki kişi binmek”, *börken-* “örtünmek”, *çirkan-* “iğrenmek”, *imget-* “yaralamak” (Ganiyev, 2013).

Al “hile, kandırma” sözcüğünden türetilmiş olan *alğa-* fiili, günümüz Yakut Türkçesinde *-s* (<-ç) fiilden isim yapan ekle türemiş *alğas* (<al+ğa-s) “yanlış, yanlışlık, hata, yanlışlık; günah işleme; kazara, yanlışlıkla; boşuna, boş yere” sözcüğünde kullanılmaktadır: *Alğaska boullağa dın*. “Bunun hepsi yanlışlıkla olmuştur”; *alğas sana* “yanlış fikir”; *alğas onordum* “ben yanlış yaptım” (Pekarskiy,

1959). M. Räsänen, bu sözcüğü *al* sözcüğünün bir türevi olarak göstermiş ve Teleutçada da “hata, yanlış” anlamında kullanıldığını ifade etmiştir (Räsänen, 1969).

Araştırmamızda, Harezmi Türkçesinin önemli eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da *alğa-* fiilinin, kelime başında *y-* türemesiyle *yalğa-* biçimine dönüşmüş ve bu biçimin “kandırmak, yalan söylemek” anlamında kullanılmış olabileceği yönünde bir olasılık üzerinde de durulmaktadır: *...irikmiş köñül açılısun tēp yalğan til birle ataların yalğap, tınç köñüllerni bulğap يرتع ويلعب معنا ارسله tēyü kōla keldiler. “...bunalmış gönlü açılısın diye yalan sözlerle babalarını kandırıp huzur dolu gönlünü karıştırıp يرتع ويلعب معنا ارسله diye istekte bulundular.”* (Ata, 1997). Bu fiil, *yalka-* şekliyle tarihî Kıpçak Türkçesinde ise “teşvik etmek, kandırmak” (Kıp. T. Sözl.) anlamlarında kullanılmıştır. Talat Tekin, ön seste *y-* türemesini sistematik bir şekilde örnekleriyle beraber ele aldığı bir makalesinde bu örnekle doğrudan ilgili olarak Orta Türkçede *y-* türemesi bağlamında *alda-* fiilinin *yalda-* şekline dönüşerek “aldatmak” anlamında kullanıldığını dair bilgilere yer vermiştir (Tekin, 1994).

Kelime başı *y-* türemesinin örnekleri hemen hemen bütün lehçelerde karşımıza çıkmakta olup Türkçede en sık rastlanan ünsüz türemesi örneklerindedir. A.V. Gabain, Eski Türkçede başta *y-* türemesinin daha sonraki bir ses değişikliğine yol açmadığını söyleyerek şu örnekleri sıralar; *amrak* ~ *y(i)mrak* “sevgili”; *idiz* ~ *yitiz* “yüksek”; *ām* ~ *yām* “ilaç”; *il-* ~ *yil-* “iliştirmek, asmak”; *ıgla-* ~ *yıgla-* “ağlamak”; *inçkâ* ~ *yinçkâ* “ince”; *ıra-* ~ *yıra-* “kaçmak”; *iriy* ~ *yiriy* “irin”; *ır* ~ *yır* “müzik, şarkı”; *ir* ~ *yir* “kuzey”; *ig* ~ *yig* “hastalık” (Gabain, 1988).

Sertan Alibekiroğlu, Eski Türkçede sözcük başlatılabilen altı ünsüz sestten biri olan, gerçekte tam bir ünsüz sayılmayan ve yarı ünlü özelliği taşıyan *y*'nin, Türkçenin hem tarihi hem de günümüz lehçelerinde ön seste “d’-, c-, ç-, ş-, s-, t-, n-, ñ-, k-” seslerine değiştiğini, sözcük önünde düştüğünü (*y* > *ø*-) ya da türediğini (*ø* > *y*-); bu durumun, /*y*/ ünsüzünün yerinin tam olarak belirli olmamasından kaynaklandığını ifade etmektedir (Alibekiroğlu, 2013).

Sunay Deniz, “Türkçede Az-/Yaz- Fiili ve Türevleri” başlıklı makalesinde başta *y-* türemesi olmuş sözcükle sözcüğün ünsüz türemesi olmamış şekli arasında herhangi bir anlam farklılığının olmadığını fakat *az-~yaz-* fiillerinin aynı fiiller olmasına karşın baştaki *y-* türemesinden dolayı ses yapısı olarak farklı fiiller gibi görünebildiğini söylemektedir (Deniz, 2023). Deniz’in bu açıklamasından başta *y-* türemesinin anlam ayırt edici bir özellik olmadığı ve bu sesin bir protez ses olduğu anlaşılmaktadır.

Kelime başı *y-* türemesi, sadece *al* “hile, kandırma” sözcüğüyle türetilmiş *alğa-* fiilinde değil *alda-/alta-* ve türevlerinde de görülmektedir: Tarihî Kıpçak Türkçesinde *yalda-* “aldatmak” (Karamanlıoğlu, 1994); Karay Türkçesinde *yaldayt-* “baştan çıkarmak, kandırmak” (Baskakov; Zayonçkovskogo ve Şapşala, 1974); *yaltay* “aldatıcı, yalan, hile” *Kertisin aytmaçunun -yaltay közleri-* de “Gerçeği söylemeyen gözleri de aldatıcıdır” (Gülsevin, 2016); *yaltaylıx* “yalan, hile,

kurnazlık” *Sağışları rastlarnın törä; kuyuşturmaqları tanuvçularının yaltaylıx* “Doğruların düşünceleri töredir, günahkârların abartmaları hiledir” (Gülsevin, 2016); Türkiye Türkçesi ağızlarında *yaldak* “aldatmak için”: *Elmayı yaldak vermişler; yaldakçı* “aldatıcı”; *yaldanmak* “aldanmak” (DS VI); *yaldatmak* “kandırmak”; *yaldavuş* “koşmaca oyununda koşanın kovalayanın önünde çeşitli yönlere doğrularak yaptığı şaşırtmaca”: *Tavşan iki yaldavuş yaptı, tazıdan kurtuldu* (DS VI); Kazan Tatar Türkçesi ağızlarında *yaldaq-aldaq* “yalancı” (Maxmutova, 1969); Başkurt Türkçesi ağızlarında *yaltağay* “hilekâr, düzenbaz” (BTAH 10).

Bu durum, *alğa-* fiilinin başındaki *y-* türemesini ispatlamak için son derece önemlidir. Demek ki *al* “hile, kandırma” sözcüğünden türetilmiş *alda-* ve *alğa-*, başta *y-* türemesine açık fiillerdir. Nitekim bu ses olayı sadece *alğa->yalğa* şeklinde olmayıp *alda-/alta->yalda-/yalta-* şeklinde de gelişim gösterebilmiştir. *Alğa->yalğa* şeklindeki dönüşüm, daha eski olduğu için kalıcı hâle gelerek yazı diline de geçmiş fakat *alda-/alta->yalda-/yalta-* dönüşümü yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere daha çok tarihî lehçelerde veya çağdaş lehçelerin ağızlarında görülmüş ve yazı diline geçmemiş bir değişimdir.

Yukarıdaki aşamalar tamamlandıktan sonra son işlem olarak *al* “hile, kandırma” sözcüğünden türetilmiş ve başta ünsüz türemesinin görüldüğü *yalğa-* “yalan söylemek, kandırma” sözcüğüne *-n/-(X)n* fiilden isim yapan ek getirilerek *yalğan* sözcüğü türetilmiştir. Bu ek, Türkçede son derece işlek bir yapım eki olup türettiği diğer sözcükler şunlardır: *akın, basın, dizin, düğün, ekin, esin, ışın, sorun, talan, tütün, yığın* (Korkmaz, 2017). Bu ekin *yalğa-* fiiline gelerek *yalğan>yalan* sözcüğünü türettiğine dair verilebilecek önemli örneklerden biri ise *yalan dolan* ikilemesidir.

Günümüzde çoğu Türk lehçesinde *yalğan* “yalan” sözcüğü “jalğan/yalğan/calğan” şeklinde benzer yapılarla kullanılırken Çuvaşça ve Yakutça gibi uzak lehçelerde bu sözcüğün varyantlarında belirgin farklılıklar görülmektedir. Sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki görünümü şu şekildedir: *Türkiye Türkçesi* yalan; *Azerbaycan Türkçesi* yalan; *Türkmen Türkçesi* ýalan; *Özbek Türkçesi* yolg‘on; *Kazak Türkçesi*: жалған (jalğan); *Kırgız Türkçesi* жалган (calgan); *Uygur Türkçesi* يالغان (yalğan); *Kazan Tatar Türkçesi* ялган (yalgan); *Kırım-Tatar Türkçesi* ялан (yalan); *Başkurt Türkçesi* ялған (yalğan); *Nogay Türkçesi* жалган (jalğan); *Karakalpak Türkçesi* жалған (jalğan); *Karaçay-Balkar Türkçesi* джалгъан (calğan); *Altay Türkçesi* жалган (jalğan); *Hakas Türkçesi* чылан (çılan); *Tuva Türkçesi* чылан (çılan); *Saha (Yakut) Türkçesi* сөп (söp); *Çuvaşça* çăp.

SONUÇ

Yalğan “yalan” sözcüğünün etimolojisiyle ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmaların hemen hemen hepsinde bu sözcük ya farazi bir fiil köküne dayandırılmış ya da ses benzerliği olan ama anlam açısından hiçbir yakınlığı bulunmayan farklı kavram alanlarından sözcüklerle ilişkilendirilmiştir. Bu

çalışmalarda *yalğan* “yalan” sözcüğünün anlamı ve kökeniyle ilgili tatmin edici bir açıklama yapılamamış; bu sözcük, *yalga-* fiili ile *ya-* “yanlış bir şey yapmak”, *ya-* “ateş saçmak” ve *yalga-* “eklemek, ilave etmek; bağlamak” gibi fiil kök ya da gövdeleri dışında, *yalamak*, *yalank* “yalın, çıplak”, *yolak* “ince, zayıf” ve *yalınguk* “geçici, ölümlü” gibi sözcüklerle de ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu yaklaşımlar, *yalan* sözcüğünün hem Türkçenin dil bilgisi kurallarıyla hem de anlam bilimi ilkeleriyle tutarlı bir etimolojik çözümlemesinin yapılmasını güçleştirmiştir.

Bu çalışmada etimolojik açıdan kesin bir çözümleme yapılamamış olan *yalğan* “yalan” sözcüğü ile *al* “hile, kandırma” sözcüğü arasında anlam yakınlığına dayalı olarak etimolojik bir bağ kurulmuştur. Çünkü Eski Türkçeden itibaren tanıklanan ve +*da* isimden fiil yapım ekiyle genişleyerek çokça türevi bulunan *al* “hile, kandırma” sözcüğü ve türevlerinin temelinde sözle veya davranışla kandırma anlamı yatmakta ve türevlerin birçoğunda da *yalan* sözcüğüne dayalı kavram alanını yansıtan söz varlığı (yalancı, yalan söylemek, yalancılık vs.) bulunmaktadır.

Çalışmada *al* “hile, kandırma” sözcüğüne +*da* isimden fiil yapım eki getirilerek yapılmış *alda-/alta-* ve türevlerinin yanında Türkçede seyrek kullanımlı +*ga* isimden fiil yapım ekiyle *alğa-* “sözle kandırma, yalan söylemek” fiilinin türetilmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu fiil, olduğu ilk aşamadan itibaren kelime başı *y-* türemesiyle *yalğa-* şekline dönüşerek Harezmi ve tarihî Kıpçak Türkçelerinde “kandırmak, yalan söylemek”; “teşvik etmek” anlamlarıyla kullanılmış olmalıdır. Nitekim kelime başı *y-* türemesi, sadece *al* “hile, kandırma” sözcüğüyle türetilmiş *alğa-* fiilinde değil Türkiye Türkçesi, Kazan Tatar ve Başkurt Türkçesi ağızları ile Karay ve tarihî Kıpçak Türkçelerinde *alda-/alta-* ve türevlerinde de görülmektedir. Bu durum, her iki fiilin kelime başı *y-* türemesine açık fiiller olduğunu göstererek *yalğan* “yalan” sözcüğünün oluşum aşamalarından olan *alğa-* > *yalğa-* dönüşümünün açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca fiilin *y-* türemesi olmamış şekli günümüz Yakut Türkçesinde ve Teleutçada -*s* fiilden isim yapım ekiyle türetilmiş *alğas* “yanlış, hata” sözcüğünde yaşamaktadır.

Burada şu hususa da dikkati çekmek gerekir ki aynı sözcükten türediklerini düşündüğümüz *alda-* ve *yalğa-* fiilleri arasında belirgin olmasa da bir anlam ve işlev farklılığı bulunmaktadır. *Alda-* fiili daha genel kapsamlı olup söz veya davranışla, özellikle davranışla, kandırma, tuzağa düşürmek, hile yapmak, doğru davranmamak gibi çeşitli anlamlara dayalı farklı türden sözcükler türetmektedir. *Yalğa-* fiili ise yalnızca sözle kandırma, yalan söylemek, doğru konuşmamak anlamlarını taşır. Bu farklar, inceleme kısmında verilen örneklerde olduğu gibi, iki fiilin Türkçenin tarihî ve çağdaş lehçelerindeki kullanımlarında da açıkça görülebilmektedir. *Yalğa-* fiili, davranışa dayalı aldatma yerine konuşmaya ve söze dayalı aldatma temel anlamından yola çıkarak sadece *yalğan* sözcüğünü türetmiştir. Bu durum, zaten *alda-* fiili varken neden aynı kökten (*y*)*alğa-* fiilinin türediğine dair bir ipucu niteliğindedir. Çünkü (*y*)*alğa-* daha dar kapsamlı olup yalnızca sözle kandırma anlamı taşımaktadır.

Al “hile, kandırma” sözcüğünden türetildiğini düşündüğümüz ve tarihî Türkçe metinlerde “yalan söylemek, kandırmak” anlamlarıyla kullanılan *yalğa*-sözcüğüne *-n/-(X)n* fiilden isim yapan ek getirilerek türetilmiş olan *yalğan* sözcüğü, hece başı ünsüz düşmesiyle Türkiye Türkçesine *yalan* şeklinde geçmiş olmalıdır. Sözcüğün oluşum aşamalarını kısaca şöyle gösterebiliriz:

Al (hile, kandırma)+*ğa-* (fiilden isim yapan ek): *alğa-* > kelime başı *y-* türemesiyle > *y-al+ğa-*: *yalğa-* > *-n/-(X)n* fiilden isim yapan ekle > *y-al+ğa-n*: *yalğan* > hece başı *g-* düşmesiyle > *yalan*.

Yazar katkı oranı ve çıkar çatışması beyanı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100’dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Eser Kısaltmaları

ATS: Seyfettin Altaylı, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1. Cilt A-K, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

BTAH: F. G. Xisamitdinova (Red.), Başqort Têlêneñ Aqademik Hüzlêgê (1-10 Tom), Kitap, 2011-2018.

BTS: Murat Özşahin, Başkurt Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.

ÇTS: Suat Ünlü, Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, 2013.

DS: Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VI, U-Z-Ekler, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

EATS: Mehmet Kanar, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, 2018.

ETS: Fuzuli Bayat, Minara Aliyeva Çınar, Eski Türkçe Sözlük, Ötüken Neşriyat, 2020.

EUTS Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Enderun Kitabevi, 1993.

GTS: Abdülmecit Doğru, İsmail Kaynak, Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

HTS: Ekrem Arıkoğlu, Örnekli Hakasça–Türkçe Sözlük, Akçağ Yayınları, 2005.

Kar. Mal. TS: Ufuk Tavkul, Karaçay–Malkar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.

Kıp.T. Söz: Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

Kırg. TS: Ekrem Arıkoğlu, Cıldız Alimova, Rahat Askarova, Bilge Kağan Selçuk. Kırgızca–Türkçe Sözlük 1. Cilt A-J, TDK, Ankara, 2023.

Kır. Tat. TS: Seher Maşkaraoğlu, Kırım Tatar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2023.

KHKD: Karahanlıca, Harezmece, Kıpçakça Dersleri, Mustafa Argunşah; Gülден Sağol Yüksekaya; Özcan Tabaklar, Kesit, 2011.

KKTS: Ceyhun Vedat Uyğur, Karakalpak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

KT: Kâmūs-ı Türkî, Şemsettin Sami, 1317/1899, İkdam Matbaası.

KTS: Suat Ünlü, Karahanlı Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayınevi, 2012.

K-TTS: Mustafa Öner, Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.

KTTS: Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov ve Vehbi Başkapan, Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

Kum. TS: Çetin Pekacar, Kumuk Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

QÄTS I: T. Januzak vd. (Red.), Qazaq Ädebi Tiliniñ Sözdigi (On Bes Tomdıq), Til Bilimi İnstitutı, 2011.

NTS: Dilek Ergöner, Mariya Bulgarova, Nogay Türkçesi Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2024.

ÖTS: Emek Üşenmez, Saidbek Boltabayev, Gülşah Tuğlacı, Özbekçe-Türkçe Sözlük, Türk Dünyası Vakfı, 2016.

Tar. Sözü. I: Tarama Sözlüğü I A-B, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

TS: Ş. H. Akalın vd. (Haz.), Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.

Trk.TS.: Talat Tekin, Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhul Ölmez, Süer Eker, Türkmence – Türkçe Sözlük, Simurg, 1995.

Tu. TS: Ekrem Arıkoğlu, İlker Tosun, Tuvaca –Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2024.

YUTS: Emir Necipoviç Necip, Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü (Rusçadan çev: İklil Kurban), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

KAYNAKÇA

Alibekiroğlu, S. (2013). Türkçede ön sesteler ‘y’, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (1) Winter, 685-710.

- Akalın, Ş. H. vd. (Haz.) (2019). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alkaya, E. (2021). *Sibirya Tatar Türkçesi*. Kesit Yayınları.
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü 1. Cilt A-K*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M., Sağol Yüksekaya, G., & Tabaklar, Ö. (2011). *Karahanlıca, Harezmece, Kıpçakça dersleri*. Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örneklili Hakasça-Türkçe sözlük*. Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R., & Selçuk, B. K. (2023). *Kırgızca-Türkçe sözlük 1. cilt A-J*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arıkoğlu, E., & Tosun, İ. (2024). *Tuvaca –Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1997). *Kıssaşü'l-enbiyâ (peygamber kıssaları) I (giriş-metin-tıpkıbasım)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayat, F., & Aliyeva Çınar, M. (2020). *Eski Türkçe sözlük*. Ötüken Neşriyat.
- Baskakov, N. A., Zayonçkovskogo, A., & Şapşala, S. M. (Red.) (1974). *Karaimskogo-rusko-polskiy slovar*.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Enderun Kitabevi.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century turkish*. Oxford University Press.
- Deniz, S. (2023). Türkçede az- / yaz- fiili ve türevleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 1248-1258.
- Doerfer, G. (1965). *Türkische und mongolische elemente im neupersischen-unter besonderer berücksichtigung älterer neupersischer geschichtquellen, vor allem der mongolen- und timuridenzeit (band 2)*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Doğru, A., & Kaynak, İ. (1991). *Gagauz Türkçesinin sözlüğü*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eckmann, J. (2009). *Çağatayca el kitabı* (çeviren: Günay Karaağaç). Kesit Yayınları.
- Exmetyanov, R. G. (2015). *Tatar tëlñeñ etimologik süzlëğë, İkë Tomda, II. Tom M-Ya*. Megarif-Vakit Neşriyatı.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. Bayrak.
- Ergönenç, D., & Bulgarova, M. (2024). *Nogay Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri* (çeviren: Mehmet Akalın). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ganiyev, F. (2013). *Bugünkü Tatar Türkçesi söz yapımı*. (çeviren: Murat Özşahin). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I-II*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, S. (2016). *Karay Türklerinin dili (troki diyalekti)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2013). *Kıpçak Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güzel, F. (2015). *Türkiye Türkçesi ağızlarında söz yapımı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Elazığ Fırat Üniversitesi.
- Xisamitdinova, F. G. (Red.) (2011-2018). *Başqort tälänëñ aqademik hüzlëğë (1-10 tom)*. Kitap.
- Januzak, T. vd. (Red.) (2011). *Qazaq ädebi tiliniñ sözdigi (on bes tomdıq)*. Til Bilimi İnstitutı.
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. Say Yayınları.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A., & Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri -şekil bilgisi-*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Maxmutova, L. T. (Red.) (1969). *Tatar tälänëñ dialektologik süzlëğë*. Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Maşkaraoğlu, S. (2023). *Kırım Tatar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necipoviç Necip, E. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü* (Rusçadan Çeviren: İklil Kurban). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pekarskiy, E. K. (1959). *Slovar yakutskogo yazıka t. 1*. Akademiya Nauk SSSR.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Sevortyan, E. V. (1974). *Etimologičeskiy slovar' Tyurkskiy yazıkov I*. İzdatel'stvo Nauka.
- Sevortyan, E. V. (1989). *Etimologičeskiy slovar' Tyurkskiy yazıkov. obşçetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovi na bukvi "Dž", "Ž", "J"* (Redaktör: L. S. Levitskaya). Akademiya Nauk SSSR İstitut Yazıkoznaniya.
- Şemsettin Sami (1317/1899). *Kâmūs-ı Türkî*. İkdam Matbaası.
- Şen, S. (2024). Eski Türkçe "yala", çağdaş Türkçe "yalan" sözcükleri üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 77 (Haziran), 177-198.
- Tarama Sözlüğü I A-B (2019). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının köşesi Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler*. Simurg.
- Tekin, T. (1994). Türk dillerinde ön seste y türemesi. *Türk Dilleri Araştırmaları 4*, s. 51-66.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z., & Eker, S. (1995). *Türkmençe-Türkçe sözlük*. Simurg.
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2019). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VI, U-Z-Ekler (2019). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, C. V. (2018). *Karakalpak Türkçesi grameri -fonetik, morfoloji, sentaks-*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Karahanlı Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.
- Üşenmez, E., Boltabayev, S., & Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe-Türkçe sözlük*. Türk Dünyası Vakfı.
- Vámbéry, H. (1878). *Etymologisches wörterbuch der Turko-Tatarischen sprachen*. F. A. Brockhaus.